

Maatschappelijke ontwrichting: van opgave-denken naar de menselijke maat.

Oproep om mee de denken!

De STOWA (kenniscentrum van de regionale waterbeheerders) en &flux zijn bezig met het opzetten van een agenderend onderzoek naar sociale aspecten van maatschappelijke ontwrichting vanuit het perspectief water, ruimte en sociaal. We zien het belang voor dit vraagstuk maar constateren tegelijk, dat vraagstellingen rondom maatschappelijke ontwrichting in de praktijk nog niet op de agenda's van veel stakeholders staan. Daarnaast zijn sociale aspecten in het waterdomein nog onderbelicht en is er dus ook niet veel handelingsperspectief.

Om die reden zoeken we nu naar stemmen die met ons mee willen denken over maatschappelijke ontwrichting en de sociale impact daarvan. Redenerend vanuit de mens en het sociale domein willen we komen tot een set van vragen die kunnen helpen om de samenleving weerbaarder te maken. Daarbij staat een 'gezamenlijke maatschappelijke opgave' centraal in plaats van een verkokerde redenering vanuit het opgaven-denken vanuit verschillende domeinen.

Waarom is dit belangrijk en urgent?

Amsterdam liep in 2023 bijna onder water door technisch falen van de spuiscuizen bij IJmuiden. Tijdens extreme droogte kon het afval van Den Haag niet afgevoerd worden door stremming van de binnenvaart. In Spanje, Portugal en delen van Zuid-Frankrijk viel grootschalig de stroom uit door overbelasting tijdens een hittegolf.

Al deze gebeurtenissen hangen met elkaar samen. Het betrof stuk voor stuk potentieel risicovolle klimaatevenementen die *nét* geen maatschappelijke ontwrichting veroorzaakten. Dit keer liep het goed af, maar wat als het iets langer had geregend, juist langer droog was gebleven, of nog heter was geweest? Nu leidde het slechts tot tijdelijke verstoringen – problemen in de afvalverwerking, of waterschappers met het zweet op het voorhoofd langs dijken en gemalen – maar hoelang blijft het bij 'bijna'? Wanneer gaat het écht mis?

Wat is maatschappelijke ontwrichting?

Het PBL (2014) definieert maatschappelijke ontwrichting als volgt: "Bij het optreden van maatschappelijke ontwrichting is de continuïteit van de samenleving in het geding. De bedreiging van de continuïteit van de samenleving is zichtbaar in het niet meer functioneren van de samenleving of het wegvallen van het basisvertrouwen in de samenleving. Maatschappelijke ontwrichting omvat dus een fysiek en sociaalpsychologisch domein."

Wanneer is een gebeurtenis écht ontwrichtend?

In de recente geschiedenis zijn er een aantal ontwrichtende gebeurtenissen terug te vinden:

- Coronapandemie (2020–2022): De samenleving kwam, verschillend per land, grotendeels tot stilstand, met sluiting van scholen, horeca en strenge avondklokken.
- Overstromingen Limburg (2021): Extreme neerslag leidde tot grootschalige evacuaties en aanzienlijke schade, maar was ook de aanleiding voor meer aandacht aan ‘waterbommen’ en stresstesten in het hele land.
- Rivierhoogwater (1995): Hoge waterstanden zorgden voor evacuatie van honderdduizenden mensen in het rivierengebied.
- Watersnoodramp (1953): Een enorme stormvloed overstroomde grote delen van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant, met meer dan 1800 doden als gevolg. Het bracht wel bestaande plannen voor de deltawerken in de stroomversnelling.

De meesten zullen er mee eens zijn, dat bovenstaande voorbeelden maatschappelijke ontwrichting tot gevolg hadden. De vraag die blijft is, wat de **factoren** zijn die bepalen, of een gebeurtenis wel of niet ontwrichtend is.

Neem de stroomuitval in Spanje, dat duurde hoogstens een dag (of twee). Mensen hadden geen stroom voor licht, om te koken, geen bereik met hun mobiels omdat de zendmasten uitvielen. Veel Spanjaarden gingen op de zonnige dag naar buiten om samen te genieten van dit zeldzame moment van verbroedering. Uiteindelijk kwam de elektriciteit terug en grapt mensen dat het veel erger had kunnen worden. Dit ging net goed, maar wat was er gebeurd als het event **langer had geduurd**, een **lange nasleep** had, de **schade groter** was geweest of **héél Zuidwest Europa** had getroffen?

Nu kwam het door extreme hitte en technisch falen. In Amsterdam heeft tijdig menselijk handelen bij technisch falen het overstromen van de binnenstad kunnen voorkomen. Maar wat als de **context** anders was, door een externe aanslag kwam, of door een natuurlijke overstroming? Dat kan andere cascade-effecten tot gevolg hebben en andere emoties en reacties oproepen die kunnen leiden tot maatschappelijke ontwrichting.

Een periode zonder stroom kan al snel maatschappelijk ontwrichtend worden, met al de cascade-effecten als gevolg zoals: geen drinkwater meer, omdat de waterzuivering is uitgevallen; geen gas om te koken of verwarming, omdat de gascentrale niet meer aanvoert; hongerige mensen die de straat op gaan om zichzelf en hun familie te voeden. Voor je het weet beginnen de fundamenten van de samenleving te schudden.

Wij zijn in Nederland op veel mogelijke gebeurtenissen goed voorbereid. Met name voor gebeurtenissen die we ons kunnen voorstellen of die ons eerder hebben getroffen, is de basis al goed geregeld. Zo weten bestuurders wat te doen en zijn hulpdiensten getraind. Maar er zijn mogelijk nog gaten te vullen op het gebied van betrekken bevolking, communicatie of de juiste en voldoende investeringen op grote nog onvoorziene risico's, zeker in de context van onverwachte disrupties in een toekomst door steeds grotere onzekerheid door onder andere klimaatverandering en geopolitieke onrust.

Hoe gaan we nu vooruit?

In opdracht van de STOWA werkt &flux aan aan de opzet van een **agenderend onderzoek** naar maatschappelijke ontwrichting in het stedelijke gebied. STOWA doet dit vanuit een brede kijk met een achterban van waterbeheerders en drive om invulling te geven aan vragen over de impact van klimaatverandering op de stad. STOWA zoekt op dit onderwerp (kennis)partners om er samen verder vorm aan te geven.

Afgelopen periode hebben we rond dit onderwerp gesprekken gevoerd, onderzoeken gelezen en inzichten gedeeld. Er wordt op veel plekken invulling gegeven aan gevolgbeperking, technische maatregelen en voorbereidingen op een calamiteit. We hebben geconstateerd dat inzicht en vragen over sociale ontwrichting daarbij nog nauwelijks spelen. Tijd voor een agenderend onderzoek met verbinding naar de praktijk?

Hoe we dat gaan doen:

- In gesprek met experts om maatschappelijke ontwrichting te duiden, ontleden en ontsluiten van gerelateerde vraagstellingen.
- Vanuit een gezamenlijke maatschappelijke opdracht in de context van maatschappelijke ontwrichting de mogelijke rollen, taken en verantwoordelijkheden van het waterschap (en andere overheden) duiden; wat gebeurt er als je 'niets' doet?
- We formuleren samen onderzoeksvragen- en projecten die bijdragen aan handelingsperspectieven (voor waterschappen) om de weerbaarheid van de samenleving te vergroten.
- Het samenbrengen van partijen en mogelijke coalities smeden die dit onderwerp samen aan willen pakken.

Via deze route zetten we in op het opzetten van een **agenderend** onderzoek naar maatschappelijke ontwrichting, de effecten die zich specifiek op de domeinen water-ruimte-sociaal bij een ontwrichtende gebeurtenis manifesteren, en hoe die in de context van weerbaarheid zijn belegd.

Wij willen graag dat je meedenkt over dit agenderende onderzoek naar sociale maatschappelijke ontwrichting! Laat het dan ook zeker weten als je een mening hebt.

Neem dan contact op met:

- Mona zum Felde, &flux (mona@nflux.nl) of
- Maarten Claassen, STOWA (claassen@stowa.nl)

Bronnen:

nos.nl/regio/noord-holland/artikel/553183-amsterdam-ontsnapt-aan-overstroming-alerte-medewerker-voorkomt-ramp

nipv.nl/nieuws/grootste-stroomstoring-in-europa-in-jaren-lossen-uit-spanje-en-portugal/

www.pbl.nl/uploads/default/downloads/Maatschappelijke-ontwrichting-en-overstromingen.pdf

www.sciencedirect.com/topics/computer-science/social-disruption